

[0523] TA DE OANSPREKFOARMEN YN IT 'US HEIT'

Al to jong is er ús ûntstoarn. Hy hie noch sa folle bitsjutte kind, ek foar de Fryske taelwittenskip. Mar dat is neipraet.

In 1951 krige ik in brief fan in Arne Petersen, dy't doe yn Drachten húsmanne by H. Hendriks. It wie yn treflik Frysk skreaun, yn sok Frysk, dat hy sil der wol help by hawn hawwe. Efkes letter kaem der wer in Frysk brief, mar doe wie it ek dien; doe't er fornaem dat de frou en ik ús ek wol mei it Deensk rêdde koene, stapte er, dat leit foar de hân, dêr op oer. Foar it lêst briefken wy yn 'e simmer fan 1969; hy wie doe al promovearre (1968).

Doe't er yn 1951 forbining socht, hied er al in skoft yn Leijen forkeard en by Prof. K. Fokkema kolleezje roun, mien ik. Hy woe doe ek wolris mei my prate en tagelyk mei Prof. R.W. Zandvoort om ôfspraken to meitsjen oer in lêzing foar de 'Scandinavische Kring'. Hy útfanhûze by ús. Ut Grins wei rekke er nei it Skiermuontseach. Hy skriuwt dêr út in kosthûs wei ('Pension Maria' fan 'e fam. Oosterloo), dat it forbliuw op 'e 'Lytje Pole' him o sa foldocht; hy is dan al drok oan it optekenjen fan it dialekt, it folk is allegearre like freonlik en bihelpsum. Hy wol de ynliedingskolleezjes yn Leijen nou mar sjitte litte - hy hat hjir genôch to dwaen. Fia Yntahûs ûnder Jirnsum en fan it âlde adres yn Drachten komt er dan de 18de oktober 'mei in sliepsek' yn Grins oan by ús foar de al neamde lêzing. As er yn 1954 wer ris skriuwt, neamt er himsele net mear Arne Petersen, mar Arne Spenter.

Arne Spenter hie troch de kolleezjes oer it Aldfrysk fan Prof. P. Jørgensen yn Kopenhagen bilangstelling krige foar it Frysk yn it algemien (1950). Prof. K. Fokkema hat him op 'e dialektstúdzje wiisd en moai wis ek op it Skiermuontseagersk, dat hiel wol in aparte stúdzje fortsjinne. Sadwaende hat er mei in Nederlânsk regearsstipendium yn 1951 hiel hwat taelkennisse yn Fryslân en op Skier opdien. Hy hat fan it bigjin ôf der op út west om dit dialekt sels praten to learen. Hy hat ek gâns op platen fêstlein. Yn 1954 is er der wer, nou mei in Deensk stipendium. Fan 't selde yn 1956 en yn 1959. Dan kriget er in Dútsk stipendium en sil mei frou en bern yn Wolfshausen wenje, oant augustus 1960. Spenter gyng net oer ien nacht iis: om alderhanne dingen neisjen to kinnen oer it Aldfrysk kaem er in kearmannich nei Grins om op it Frysk Ynstitút ús wurdboekmateriael goed troch to nimmen.

It sil oant 20 maart 1969 duorje, ear't er promovearret, al hied er my yn 1955 al skreaun, dat er noch altiten mei it Skiermuontseagersk oan 'e gong wie en dêr mei klear hope to kommen 'inden altfor længe'.¹ Mar doe kaem er dan, ek mei in proefskrift ûnder de titel Der Vokalismus der akzentuierten Silben in der Schiermonnikooger Mundart. Eine geschichtliche Studie des autochthonen westfriesischen Inseldialekts, dat oer alle boegen bisjen lije koe./

Spenter biheint him yn syn dissertaasje ta it hjoeddeistige dialekt fan de âldere generaasje, om't him tinkt, dat dêr gjin wêzenlike foroaringen yn kommen binne sûnt de birjochten dêroer fan R. Posthumus (1827) en J.H. Halbertsma (1839). Dêr sil er wol gelyk oan hawwe. Dochs woe ik, yn dizze bondel ta eare fan Arne Spenter, in pear opmerkingen meitsje oer in kwesje, dy't al faker fragen by my oproppen hat, t.w. oer de oansprekfoarm fan de 2de pers. sg. yn it *Us Heit* by Halbertsma en Posthumus.

Yn it *Us Heit*² wurdt yn 'e westerlauwerske Fryske teksten ôfwikseljend de fortroulike of de earbiedige foarm troch de oersetters brûkt: *dou* (*dyn*, *dy*) nêst *jo* (*jins*, *jo*). Vulcanius (1597) hat: *dw*, *dyn*; Megiserus (1603) *duu*, *-stu*, *dyn*; Chamberlayne (1715): *stuw*, *dien(z)*; Foeke Sjoerds (1765): *y*, *ien*, *jens*; Wassenbergh (1802): *jou*, *jou*, *jouwes*; H.S. Sytstra (± 1846): *jûwe*, *jo*; J.H. Halbertsma (1858): *dyn*, *dines*; J.F. Rutgers (± 1878): *jou*; Colmjon (1879): *jou*; Postma-De Clercq (1911): *jins*; E.B. Folkertsma (1917): *dyn*, *dines* (mar: *dy't ... binne!*); G.A. Wumkes (1919): *Jins*; E.B. Folkertsma (1923): *jins*; W. Kok (1926): *jins*; E.B. Folkertsma (1932): *jins*, *jowes*; G.A. Wumkes (1933): *jins*, *jowes*; E.B. Folkertsma (1950): *jins*, *jowes*; S. de Haan (1958): *jins*; De Haan en Hanenburg (1960): *jins*. Dat is it "algemiene" Frysk; yn de dialekten hat men soms wikseling. Folkertsma doarst yn 1917 de fortroulike foarm noch oan, letter net mear.

Inselde wikseling hawwe de oerlevere eastfryske dialekten. Cadovius Müller (1691) hat as Harlingerland-foarmen: *jom*, *juhse*, *jouse*, mar oan 'e ein: *dyhn*; H.G. Ehrentraut (1854) foar Wangereach allinne *dîn*, J.G. Hoche (1798) hat foar it Sealterlân *du* en *din*, Malte-Brun (1811) ek *dou* en *dîhn*, lyk as Hettema-Posthumus (1832) *dû* en *dîn*; H.S. Sytstra (± 1846) slút dêr by oan mei *dú* en *dín*. J.F. Minssen (1846) hat ek *dû* en *din(en)* en Kramer-Janssen (1964) *du* en *din*. Mar de foarm *du* oerhearsket dus fierwei. Cadovius Müller rint der út mei *jom*, *jukse*, *jouse*, mar hat oan 'e ein dochs 'dyhn is dait ryhck'.

Hwat byld jowe de Noardfryske dialekten? WIEDINGHARDE (P. Jensen, foar 1926): *dü* en *din*, *den*; - BÖKINGHARDE (F.A. Feddersen (1893): *dü*, *din*, *dann*; Ingwer Detlefsen (1908/9): *dö*, *dinn*, *dann*; A. Boysen (1955): *din*, *dan*; - GOESHARDE (Pastor Martensen, foar 1926): *dö*, *din*, *dan*, *di*; - AMRUM (B. Schulze 1742): *dü*, *din*, *dan*; L. Fr. Mecklenburg (± 1850): *dü*, *din*, *dan*; Chr. Johansen (1862): *din*, *dan*; - FÖHR (Joh. Petreus (?) (± 1600): *dü*, *dinn*, *dan*; Acta 1742: *dü*, *din*, *dan*; N. Witt (1925): *dü*, *din*, *dan*; Schmidt-Petersen/Craigie (1928): *dü*, *dîn*, *dän*; - SYLT (J.P. Hansen 1909): *din*; - NORDMARSCH (L. Lorenzen 1749): *dö*, *dinn*, *dan(n)*; Joh. Petreus(?) ± 1600: *dü*, *dinn*, *dan*; - HILGOLÂN (Broder Kröger ± 1951) *du*, *diin*, *dinn*. Hjir hawwe wy, fan de âldste tiden ôf, allinne de fortroulike oansprekfoarmen: 'dou' en 'dyn', krektlyk as yn it Eastfrysk, op Cadovius Müller nei dan foar Harlingerlân, en de frage

kin steld wurde hoe bitrouber syn opjefte is. Yn alle gefal is it byld dat it Westerlauwersk jowt hiel oars as dat fan East- en Noardfrysk; by ús hawwe de earbiedige foarmen it folle earder woun en is E.B. Folkertsma yn 1917 in neibloeijer.

Hwat Skiermuontseach oangiet: sawol J.H. Halbertsma (1827) as H.S. Sytstra (± 1846) as D. Fokkema (1958) hawwe de fortroulike foarmen. Halbertsma en Sytstra brûke de tiidwurdfoarm *biste* yn de earste bysin, dêr't Fokkema *is* set, 'Us Heit, dy't yn de hemel *is*'. Ek hat Fokkema oan de ein *fan Dy*, dêr't de beide oaren *dines* brûke. Nou is it mooglik dat Sytstra (± 1846) him orientearre hat nei Halbertsma (1827) en net sels de tekst optekene hat, mar fan Fokkema kin dat min oannommen wurde. En hoe sit dat mei Joast Halbertsma? Dy hat foarkar foar de fortroulike foarmen. Yn de *Hulde aan Gysbert Japiks* (2de stik, 1827) jowt er in 'Vertaling van een paar plaatsen uit het Nieuwe Testament in den tongval van Schiermonnikoog, op dit eiland *uit de mond ener oude vrouw door Halbertsma zelve opgevangen*' en draecht dy op oan syn freon Ds. R. Posthumus, dy't er tige heechset. Yn Lukas X 30-37, dêr't Jezus praet, stiet ôfwikseljend *i* (Steate-oersetting: *ghy*) en *di* (Steate-oersetting: *U*). Yn Mattheus VI 5-15: *i* (St.-oers.: *ghy*), *jimme* (St.-oers.: *U, uw', uwen*), mar as it oan it *Us Heit* ta is, wurdt it: *diin* en *dines*. Hat Halbertsma hjir de âld frou biynfloede? Ek is it wer *biste*, net *is* lyk as Fokkema hat.

Nou hat deselde *Hulde aan Gysbert Japiks* ek in stik tekst 'Vertaling van den zomer en de herfst uit het land-Fries in den tongval van Schiermonnikoog, op dit eiland door Ds. R. Posthumus, maar *uit de mond van een jonger persoon opgetekend*'. Dy tekst, dêr't dus nei oerset waard, wie it bikende blijspul út 1774. It *Us Heit* komt dêr uteraerd net yn foar, mar materiael foar de oansprekfoarmen sit der wol hwat yn. As de beide boeren mei inoar prate, brûkt de iene de fortroulike foarmen (*do, -to, -te, dyn, di*), de oare lykwols net (*jou, jo, jens*). Mar de Lânfryske tekst dy't it útgongspunt west hat, hie deselde ôfwikseling (*dou, dyn, dy; jou, jens*) en dat kin oanlieding jown hawwe ta de Skiermuontseager foarmen. As deselde "earbiedige" boer syn wiif oansprekt, brûkt er de foarm *-sto* (*Hetsto*), hwer't de oarspronklike tekst *jo* hat. As de boaden oansprutsen wurde is it *duw*, lyk as yn de oarspronklike tekst (: *dou*). De boaden wurde ek mei de nammen oansprutsen; dy bineame de boer en de boerinne, lyk as algemien is, mei *Bjuer* en *Freuw*. As it hwat mear lije kin, neamt de boer syn wiif ek wolris by de namme: 'Wâl, Symentje ... Jeu mi ...' en hat er it tsjin de bern oer 'Heit in Mim'. Ien kear brûkt de boer tsjin syn buorman de foarm *Y* (dêr't de oarspronklike tekst *Jou* hat) en gen. '*jon* wiif' (oarspr. tekst: *jou*). De dochter hat it tsjin de mem oer '*jon* rieuwe' (oarspr. tekst: *jou*), lyk as de "earbiedige" boer praet fan '*Jo* haai' tsjin de buorman (oarspr. tekst *jou*). De gewoane oansprekfoarmen binne dus: *do, dou, (s)to*,

gen. *dyn*, dat. *di*, nêst de "earbiedige": *y, jou, jo*, gen. *jens, jon, jo*.

En hoe stiet it mei de hjoeddeiske autochthone Skiermuontseager skriuwers? Ik nim in pear foarbylden út Pita Grilk har bondel *De lytje pole* (1963). De gewoane oansprekfoarmen binne sg. *do*, enklitysk *-sto, ste*, plur. *jim(me)*. As de *dumde* (dominé) op 'e stoel stiet, bidt er iderkear om help, yn wikseljende foarmen: 'och, Heer ... o, sjai *Dyn* knecht; Kom mooi *Dyn* sterkte, Heer! nim my, *Dyn* airme knecht, as middel om *Jysallem*; God, *bist'* ús alwier feurby?'

Dat 'om *Jysallem*' falt op, mar lyksa 'Heer, 't gie om *Jins* jiet en wierheid'.

Yn in oar fers stiet yn deselde trant: 'Aans fleut der ieur har lytj hôle *Jins* segen Here.. ;' 'Jeeu, Here, ieur de jonge hôle *Jins* segen ...' '*Jins* liefde ieur har múede hôle ... Heer...'

Is de earbiedige foarm dochs *Jy* (en *Jins*) en brûkt dominé de fortroulike foarmen *do(st')* en *dyn* omdat er der folle persoanliker by bitrutsen is? It hipt nau yn dy dingen en de mooglikheit dat *Jy* en *Jins* ûnder ynfloed fan it algemiene Frysk yn it Skiermuontseager skriuwfrysk opnommen binne, moat men faeks ek net alhiel forsmite. Fokkema, yn syn spraakkunst fan it Skiermuontseagersk, seit dat *do* likegoed as de earbiedige foarm as fortroulike brûkt wurdt en dus foar ned. *je* en *U* stean kin. *Jins* heart ta de earbiedige skriuwtaelfoarmen en wurdt net folle brûkt; *je* wurdt faek omskreaun troch wurden as *heit, mim*.

It Skiermuontseagersk liket, hwat de oansprekfoarm fan de 2de pers. sg. oanbilanget dochs hwat in tuskenposysje tusken it westerlauwersk Frysk en it East- en Noardfrysk yn to nimmen.

Ljouwert

J. H. Brouwer

Noaten:

1. Wol wiene der al foarstúdzjes forskynd: *Das Lautsystem der Schiermonnikooger Mundart* (yn: *Philologia Frisica* 1962), *Zur Distribution der Phoneme der Schiermonnikooger Mundart* (yn: *Studia Frisica* 1969); *Zum jungschiermonnikoogschen Vokalsystem* (yn: *Us Wurk* 1967).
2. Forl. *It alderhillichst gebet yn Fryske lûden* mei ynlieding en oantekeeningen fan J.H. Brouwer (Assen 1964).